

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ДАМУЫ ӨДІСТЕРІ

Пірмахан Мархабат Нурлыбекқызы

магистрант, «Болашақ» университеті, Қызылорда қаласы, Қазақстан, Қызылорда

Баланың қалыпты эмоционалдық дамуы оның танымдық белсенділігіне, қарым-қатынас орнату қабілетіне, психикалық денсаулығына тікелей әсер етеді. Эмоционалдық күйді түсіну мен басқара білу және басқалардың күйлерін ажырата білу білім алу барысында қажетті маңызды сапалардың бірі. Эмоционалдық күй баланың физикалық және психикалық әл-ауқатының көрсеткіші ретінде қызмет етеді, білімнің игерілуіне және ақыл-ой әрекетінің нәтижелеріне айтарлықтай әсер етеді. Позитивті эмоциялар дененің жалпы жағдайына және оқудағы жетістіктерге пайдалы әсер етеді. Сондықтан ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін эмоционалдық даму білім процесіне сәтті қосылуға, одан әрі сәтті әлеуметтік бейімделуге мүмкіндік береді. Психикалық және физикалық дамудағы шектелулер психикалық қызметтердің толыққанды қалыптаспауына алып келеді [1].

Балалардың эмоция саласын дамыту проблемасы Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев, А. В. Запорожец, Д. Б. Эльконин, М. И. Лисина т.б. ғылыми еңбектерінде қарастырылады. Шектеулі даму жағдайында эмоция-ерік саласының дамуына әсер ететін тиімді түзету-дамыту әдіс-тәсілдерін қолдану маңызды. Педагогикада өзінің өзектілігін жоғалтпай келе жатқан әдістердің бірі - ойын терапиясы. Баланы қандай да бір әрекет процесіне жұмылдыру үшін ең алдымен қызықтыру керек, ал ойын балалардың жетекші әрекеті болғандықтан бұл процеске тез қосылады. Ойын бала үшін сүйікті әрекет, әрі дұрыс таңдаған жағдайда ең тиімді әдістердің бірі болып табылады.

Ойын баланы болашақ өмірге дайындаудың негізгі әдіс-тәсілдерінің бірі болып табылады. Өмірдегі әртүрлі іс-әрекеттерге көзқарасын қалыптастырады.

Ойын терапиясы - бала мен ересек адам арасындағы біріккен іс-әрекет түрі болып табылады. Осы іс-әрекеттер арқылы адамның ішкі «Мені» құрылып, нығаяды. Сонымен қатар, адамның қазіргі өмір сүріп отырған уақыты мен болашақ өмірінің моделі құрылады. Бұл ойында берілген өмірдің маңызды бір жағдайын ойнап, бастан кешірумен тығыз байланысты болады [2].

Баланың көңіл - күйіне, өзіне, қоршаған ортаға қарым - қатынасын өзгерту, оқуға қызығушылығын арттыру, іскерлік, белсенділік және тіл байлығын дамытудың тиімді әдісі болып табылатын ойынның педагогикада толып жатқан түрлері бар. Ойын барысында баланың қиялы жетіледі, әр сабақта ойын түрлерін орнымен қолданып, оны қызықты ету арқылы білімге деген ынта - ықыласын, пәнге деген сүйіспеншілігі, қызығушылығы қалыптасады. Бұл ерікті, ішкі ынтаны, өз іс-әрекеті мен көңіл күйін реттеуге септігін тигізеді. А.С. Макаренконың айтуынша, «жақсы ойын» кез-келген іс-әрекеттің жоғары тиімділігін қамтамасыз етеді және сонымен бірге тұлғаның үйлесімді дамуына ықпал етеді, өйткені ол міндетті түрде күш-жігерді (физикалық, эмоционалды, интеллектуалды немесе рухани) қамтиды, қуаныш сыйлайды (шығармашылық, жеңіс немесе эстетикалық қуаныш), сонымен қатар оның қатысушыларына белгілі бір жауапкершілік жүктейді. Демек, балаға арналған ойын - бұл өзін-өзі көрсетудің, өзін-өзі анықтаудың, өзін-өзі оңалтудың күшті саласы.

Ойын барысында балаларда қарым-қатынас дағдылары, әлеуметтік мотивтер мен қажеттіліктер, сондай-ақ эмоционалды сала жетілдіріледі. Ойын барысында бала жағдайды бақылау сезімін сезінеді, эмоционалды жағдайды тұрақтандыруға мүмкіндік алады.

Мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды сала баланың іс-әрекетіндегі эмоциялардың рөлінің өзгеруімен, сезімдерді білдірудің әлеуметтік формаларын дамытуымен, эмоционалды күту, эмоционалды жауап беру, жоғары сезімдер (моральдық, интеллектуалды, эстетикалық) сияқты ісіктердің пайда болуымен сипатталады. Мектепке дейінгі жастағы эмоциялар біртіндеп саналы, ерікті бола бастайды [3].

Мысалы, психологиялық ойындар баланың жан дүниесінің, рухани жай - күйінің үйлесімді дамуына ықпал етеді. Қоршаған адамдармен қарым - қатынас жасауда қиындық көретін балаларды эмоционалды дамытуда ашықтық, сенімділік деңгейін, эмоционалды еркіндікті, топта бірауыздылық орнатуға жағдай жасайтын психологиялық ойындар өткізу керек. Мысалы:

«Менің көңіл күйім» жаттығуы. Алдарыңдағы қағазға өз көңіл күйлеріңді суреттеп салыңдар. Көңіл-күй – адамның ішкі әлемінің айнасы, ол түрлі түстермен, формалармен, сезімдермен бейнеленеді. Сурет салу – бұл көңіл-күйді білдірудің тамаша тәсілі. Көңіл-күйіңді суреттеу үшін мынадай идеяларды қолдана аласың: Бақыт: Күннің жарқыраған сәулелері, көк аспан, гүлдер мен күлкілі балалар. Суретте жылы түстерді, мысалы, сары мен қызғылтты пайдаланып, бақытты сәттерді бейнеле. Қайғы: Қара бұлттар, жаңбыр тамшылары, жалғыз ағаш. Суретте суық, күңгірт түстерді, мысалы, сұр мен қараны қолдана отырып, қайғылы сезімдерді жеткіз. Реніш: Сызылған жүрек, ашулы жүздер, бұлыңғыр фон. Суретте қызыл және қара түстерді пайдаланып, ренішті сезімдерді көрсет. Сүйіспеншілік: Жүрек пішіндері, құстар, гүлдер. Жылы, жұмсақ түстерді, мысалы, қызғылт және ақты қолдана отырып, сүйіспеншілікті бейнеле. Тыныштық: Табиғат көрінісі, тыныш көл, жұлдызды аспан. Суретте көк және жасыл түстерді пайдаланып, тыныштықты сезінуге мүмкіндік бер. Сурет салу барысында өз сезімдеріңді, ойларыңды және армандарыңды еркін білдір. Әрбір сызық, әрбір түс – бұл сенің ішкі әлеміңнің бір бөлшегі. Суретіңді аяқтаған соң, оны достарыңа көрсетіп, өз көңіл-күйіңді бөлісуді ұмытпа!

«Есте қалған қызықты оқиға». Топ дөңгеленіп отырып, қатысушыларға доп беріледі. Допты бір - біріне кезектесіп беріп, есте қалған қызықты оқиғаларды айтады. Топ дөңгеленіп, жылы атмосферада отыр. Доптың айналасында күлкі мен естеліктердің шуағы шашырайды. Әр қатысушы допты қолға алып, жүрегіндегі қызықты оқиғаны бөліседі.

Бірінші адам допты алып, терең тыныс алады. «Бір күні, менің достарыммен бірге табиғатқа шыққанымызда, біз күтпеген жағдайға тап болдық,» - дейді ол. «Біз орманның ішінде серуендеп жүргенде, кенеттен алдарымыздан бір түлкі шықты! Ол бізге қарап, қызықтап тұрды. Біз бәріміз тыныштық сақтап, оның сұлулығын тамашаладық. Содан кейін, түлкі бізге жақындап, бір сәтте қашып кетті. Сол сәт менің есімде мәңгілікке қалды.» Доп келесі қатысушыға өтеді. Ол да өз естелігін айтып, топты күлкіге бөлейді. «Менің ең қызықты оқиғам - мектепте болған бір концерт. Біз сахнада өнер көрсетіп жатқанда, кенеттен жарықтар сөнді. Бәріміз шошып кеттік, бірақ менің досым, әзілкеш, сахнада қалды да, қараңғылықта ән айтып, күлкілі қимылдар жасай бастады. Ол бізді күлкіге батырып, концертімізді ұмытылмас етіп жасады.» Осылайша, доп айналып, әр қатысушы өздерінің қызықты оқиғаларын бөліседі. Күлкі, қуаныш, және естеліктер - бәрі бір-бірімен байланысып, топтың арасындағы достықты нығайтады.

«Мен саған сенемін». Әуен ойнап тұрады. Жұп құрып, бір - бірінің көздеріне қарап отырады. «Мен саған сенемін...» өйткені сен жақсы адамсың. Бұл жаттығу – сенім мен достықтың терең байланысын сезінуге арналған тамаша мүмкіндік. Әуеннің әуезді әуенімен бірге, қатысушылар бір-бірінің көздеріне қарап, жүректеріндегі шынайы сезімдерін бөліседі. «Мен саған сенемін...» деп басталған сөздер, әркімнің ішкі әлеміне терең бойлап, бір-біріне деген сенімді нығайтады. Бұл сәтте, әр қатысушы өз серігіне шынайы, жылы сөздер айтып, оның жақсы қасиеттерін атап өтеді. Сенім – бұл тек сөздер емес, ол жүректен жүрекке жететін, адамды біріктіретін күш. Әуеннің ырғағында, көздердегі жылулықта, достықтың шынайы мәні ашылады.

«Сиқырлы сөздер» ойыны. Мұғалім кез - келген өтінішті айтады, ал оқушы оны әдепті түрде айтуы керек. «Сиқырлы сөздер» ойыны – бұл қарым-қатынастың нәзік өнерін үйрететін, жүректерді жақындастыратын сиқырлы сәт. Мұғалімнің әрбір өтініші, оқушылардың әдептілікпен жауап беруі арқылы, шынайы сыйластық пен түсіністіктің негізін қалайды. Ойын

барысында, мысалы, мұғалім: «Алуа, дәптерді бер» деп айтқанда, оқушының міндеті – сиқырлы сөздерді қолдана отырып, өтінішті әдемі әрі сыпайы түрде жеткізу. «Алуа, өтінемін, дәптерді берші» деп жауап беру – бұл тек сөз емес, бұл достықтың, сыйластықтың, және бір-біріне деген құрметтің белгісі. Ойынның әрбір сәті – бұл сиқырлы сәт, өйткені әрбір сиқырлы сөз жүректерді жылытады, қарым-қатынасты нығайтады, және бізді бір-бірімізге жақындатады.

Рөлдік ойындар оқушылардың сөздік қоры мен тілін дамытады, оқушыларға айтар ойын жоспарлауға, автор ойын жалғастыруға, өзге адамның пікірін бағалауға үйренеді.

Іскерлік ойындар барысында оқушылар шығармашылық жұмыс істеуге және дұрыс шешім қабылдауға үйренеді, басқа жолдастарының сөзіне дұрыс қарауға, олардың пікірін бағалауға төселеді.

Осылайша, балалар әртүрлі эмоционалдық күйлерді бастан кешіре отырып, өздерінің ішкі эмоционалдық зиятын дамытады. Ойынның мазмұны логикалық ойға құрылып, адам бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға ықпал тигізеді.

Әдебиеттерді талдай отырып, эмоционалды сфера өзара әрекеттесетін және бір-бірін анықтайтын эмоциялардың, эмоционалдық күйлер мен сезімдердің күрделі жүйесі ретінде әрекет етеді және осы көп қырлы сфераны дамытудың көптеген жолдары бар деген қорытынды жасауға болады. Бүгінгі таңда мамандар оқушылардың ішкі тәжірибесін, олардың эмоционалдық саласы мен интеллектін ынталандыруға, ынталандыруға, қалыптастыруға және байытуға, сондай-ақ баланың жеке басының қалыптасуына оң әсер ететін эмоцияларын саналы және бақылау қабілеттеріне бағытталған әртүрлі әдістер мен әдістерді ұсынады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Тебенова Қ. С., Рымханова А.Р. Арнайы психология. - Алматы: Дәуір, 2011. - 263 б.
2. Нұрбергенова С.Т. Ойын арқылы оқыту// Шағын мектеп – 2008. – 52 б.
3. Шевченко С.Г. Коррекционно - развивающее обучение. Организационно - педагогические аспекты. - М.:Владос, 2001.- 135 с.